

A dinasztia szolgálatában: közügyek, hivatal és igazgatás az Anjouk országaiban

Les officiers de la chose publique dans les territoires angevins (XIIIe–XVe siècle): vers une culture politique? Gli ufficiali e la cosa pubblica nei territori angioini (XIII–XV secolo): verso una cultura politica? Études réunies par Thierry Pécout, École française de Rome, 2020. 672 oldal

Az Anjou-ház területeinek és országainak közös történeti szempontú vizsgálata több mint negyedszáz éve tart, elsősorban francia, olasz, magyar, német és sok egyéb kutató közreműködésével. A közös konferenciák anyaga leggyakrabban eddig a nagy tekintélyű École Française de Rome kiadásában jelent meg. Ezúttal is így történt: az ismertetett kötet anyagát a saint-étienne-i Jean Monnet egyetemen 2016. november 17–19. között tartott nemzetközi konferencia képezi. Ahogy arra Olivier Mattéoni (Paris) bevezető tanulmánya is kitér, az együttműködés során alaposabb elemzések készültek már az Anjou-országok diplomáciájára, államszervezetére, hatalomgyakorlási módozataira, társadalmaira, külön kiemelten a nemességükre és az igazságszolgáltatási rendszerekre összpontosítva. A megkezdett úton haladva a 2010-es évek derekán eljött az alkalom, hogy – egy kiterjedtebb hivatali archontológia készítésével párhuzamosan – alaposabb elemzések szülessenek az állami tisztviselők és hivatalnokok világáról. A munkákat segítő prozopográfiai adattár állapotáról a kötet végén kapunk beszámolót. A kancelláriák, bíróságok, számvevőszékek, levéltárak, királyi tanácsok, a hadseregirányítás, a védelmi rendszerek (várak) adminisztrációja egy sor olyan jól képzett tisztviselőt igényelt, akiknek köszönhetően megszülettek a modern államiság intézményei, illetve azok korai formái. A késő középkorban, nemzeti fejlődéstől eltérő keretek között, a dinasztikus állam formájában is létrejött egyfajta hivatali

kultúra, hivatali identitás, és az uralkodó, illetve a dinasztia részéről is megfogalmazódtak a hivatali hűség és a hivatali szolgálat alapelvei. Ezt a folyamatot kutatva ugyanakkor szükség van egy sor kevésbé ismert tényező vizsgálatára: a toborzás gyakorlatától a hivatali írásbeliség átalakulásán, a rendeletek és utasítások elemzésén át, a számviteli gyakorlat változásait követve szükséges meghatározni a releváns egységesítő tendenciákat, a hivatali rutin kialakulásának állomásait, a politikai és igazgatási kultúra sajátosságait. A kötet tehát igen értékes, sok szempontból felszínesen ismert, alapvetően járatlan terepen végzett vizsgálatok eredményeit tartalmazza.

Benoît Grévin az Anjou hivatalnokok retorikai iskolázottságát és felkészültségét kutatja. Vizsgálata Provence-ra, Dél-Itáliára és Magyarországra terjed ki, de igyekszik utánajárni az egyéb külső hatásoknak is. Rögtön itt adódik az első nagy kérdés: az Anjou államok „törzsterületét” adó Dél-Itália és Szicília mit örökölt a korábbi Hohenstauf időszakról? A régiót tekintve jól ismert a II. Frigyes-kori műveltség és az adminisztratív háttér jelentősége. A 13. század közepére Nápoly és Bologna egyetemei adták a hivatalnoki utánpótlás döntő részét, az itt elsajátított ismeretek és *ars dictaminis* meghatározók voltak a császári adminisztráció számára. Bár a 13. század utolsó harmadában számos tekintetben új korszak kezdődött, Grévin szerint az Anjou igazgatás ezt a tudást továbbfejlesztette. A preambulumokat, ünnepi beszédeket és egyéb *narratió*kat követve fontos ugyanakkor kiemelni, hogy a frigyesi örökség megjelent a 13. században a cseh királyi udvarban, a 14. század elején pedig Grévin szerint Magyarországon is. Tovább bonyolítja a képet, hogy a retorikai iskola nagy mesterei, Petrus de Vineia vagy Capuai Tamás hatása nem csupán az Anjou

területek révén terjedhetett egész Európában, hanem az avignoni pápai udvar is továbbíthatta szellemiségüket, mintáikat.

Csákó Judit tanulmányában Nagy Lajos diplomatáira koncentrál, kiemelve a szentszéki, az itáliai és az angliai küldetéseket. Jól érzékelhető, hogy Magyarországon a diplomáciai megbízatások lebonyolításának hátterében egyházi oldalról a királyi kápolna intézménye állt. Beszédes eredményeket mutat az 1343 és 1352 közötti szűk egy évtized tizenöt diplomáciai küldöttségének vizsgálata. A Nagy Lajos hatalomra jutását követő igen intenzív évtizedről van szó, elég, ha pusztán a nápolyi ügyeket említjük. A küldetések kapcsán hasonló arányban találunk világi és egyházi szereplőket. Míg egyházi vonalon mint háttérintézmény fontos a királyi kápolna, a követek karrierjének lépcsőzetessége is megfigyelhető. A világiak esetében kiemelhetjük származásukat és magas társadalmi pozíciójukat. Csákó Judit ugyanakkor tovább megy, és megpróbálja áttekinteni Nagy Lajos diplomáciai leveleinek tartalmát és felépítését is. Arra a következtetésre jut, hogy bár a diplomaták esetében Lajos nagy hangsúlyt fektetett a képzettségre, az egyetemi tanulmányokra és arra, hogy a királyi kápolna tagjai valóban felkészült klerikusok legyenek, a levelek stílusában, az érvek használatában alig érezhető szigorúbb jogi logika. Lajos elsősorban narratív formában adja elő érveit, jól láthatóan politikai szerepét hangsúlyozza, kerüli az aprólékos jogászcodást és az ahhoz kapcsolódó retorikai arzenál használatát.

Justine Moreno (CNRS-Paris) az angers-i hercegi számvevőszéki tanács összetételét, működését vizsgálja a levéltáron és egy különleges irategyüttesen, a párizsi Archives Nationales-ban őrzött anjou-i számvevőszéki naplón keresztül. A napló az 1397 és 1424 közötti évek anyagát rögzíti rendszerezett formában. Számos jel mutat arra, hogy a számvevőszék klerikusainak és tanácsosainak működése ekkorra már kialakult normarendszerrel bírt. Egyrészt pályájuk évtizedeken át követhető, professzionális hivatali

karrier volt, másrészt az egymás közti kommunikáció segítése, a minták továbbítása és széles körű számonkérése lényeges szempont lett. Az így készült anyag rendszerezése a korban egyszerre igényelt jogi és számviteli ismereteket és gyakorlati, illetve esztétikai szempontokat. A tanácsosok – ha szükségesnek érezték – az angers-i utcakövezés bérlőjének beszámolóját is visszadobták, ha az rendezetlen, néhány folión benyújtott anyag volt. Moreno joggal emeli ki, hogy a modern állam működéséhez szükséges adminisztratív etikett és normarendszer nem Anjou francia korához történő, 1480-ban bekövetkezett visszatérésével indul, ugyanis a hercegi-fejedelmi korszak (1356–1480) ebben a tekintetben már meghatározó volt.

A közigazgatási kultúrának szentelt tanulmányok között két írás is az Anjouk keleti, lotaringiai kormányzati gyakorlatával foglalkozik. Aymeric Landot (ENS-Paris) a Baudricourt család történetét kíséri végig, bemutatva egy kelet-franciaországi regionális középnemes család felemelkedését. A körülmények összetettségét jól mutatja az érdekek rétegzettsége, a burgundi majd a lotaringiai (Anjou) ház és a francia királyi szolgálat egyidejűsége. A százéves háború vereségei folytán megújulni kényszerülő francia katonai vezetés lehetőséget teremtett a kortárs nemeseknek is a harctéri, illetve katonai karrier elindítására. A család három generáció alatt igen kiterjedt kapcsolatrendszert, kormányzati tapasztalatot és nem mellesleg kiterjedt birtokrendszert épített ki. Landot rámutat, hogy a Baudricourt-ok rendre jól használták ki a történelem adta lehetőségeket, így építettek párhuzamos karriert a hercegi szolgálatban és a király embereként. A herceg nélkülözhetetlen hadvezéreiként érvényesülő Baudricourt-ok egyszerre voltak hercegi hitelezők, hivatali előljárók, kormányzók, vagy teljesítettek számos diplomáciai küldetést. Így például Róbert vezette 1454-ben a törökellenes céllal Magyarországra küldött követséget. Szerepük leghasznosabb eleme azonban a királyi szolgálat volt. Jól érzékelhető az is, hogy a királyi

hatalom tudatosan használta őket és remekül beágyazott kapcsolatrendszerüket a saját érdekében.

Hélène Schneider (UL) tanulmányában az Anjouk lotaringiai korszakán belül II. René (1473–1508) politikai és igazgatási törekvéseit vizsgálja abból a szempontból, hogy milyen szerepet töltek be az egyháziak a herceg környezetében. Abban a korszakban vagyunk, amikor a világi fejedelmek megpróbálták „nemzeti” egyházaikat saját szolgálatukba állítani, nem meglepő tehát, hogy II. René is ezzel kísérletezett. A klerikusok a francia királyi udvarnál is nagyobb arányban (50%-ot meghaladóan) voltak jelen a hercegi tanácsban, a herceg komoly figyelmet szentelt képzésükre, egyetemi tanulmányaikra, amit ráadásul bőkezűen támogatott. Ha közvetlenül a közigazgatásban nem is volt döntő szerepük (a mintegy 200 fejedelemhez közeli klerikusból csupán 35 esetén mutatható ez ki), javarészt kanonoki prebendákért cserébe komoly ügyekben vállaltak diplomáciai szolgálatot, – például közbenjártak a pápánál Nápoly visszaszerzése érdekében. A herceg tudatosan törekedett tehát jogvégzett klerikusokat kanonoki vagy püspöki székbe emelni, és hatalmának ilyen módon is támaszt biztosítani.

Az Anjouk itáliai adminisztrációjának vizsgálata értékes, egymást kiegészítő tanulmányokat eredményez. Kristjan Toomaspoeg (Salerno) a korai Anjou időszak (1264–1309) határvidéken alkalmazott tisztviselőinek származását és karrierjét vizsgálja. Az alapfelvetés azért is érdekes, mert a közép-itáliai határvidék ellenőrzése soha nem számított könnyű feladatnak, aminek következtében sokak számára jó kiindulási pont lehetett a további ígéretes karrierhez. A vámügynökök, várkapitányok, átkelőket ellenőrző tisztviselők (*magistri passuum*), egyéb *bajulusok*, *magisterek*, királyi megbízottak kulcsfontosságú szereplői voltak az Anjou igazgatásnak, és erős rotáció jellemezte alkalmazásukat. I. Károly idején nagy számban találunk köztük provence-iakat és franciákat, köztük Anjou-belieket is. Később

számuk csökkent, elsősorban az észak-itáliai szerepének erősödésével párhuzamosan. Florence Sampsonis érdekes tanulmányt szentelt I. Anjou Károly Moreában (Akháj Fejedelemség) megfigyelhető kinevezési gyakorlatának. A Peloponnésos nagy részére kiterjedő fejedelemséget, amely 1205 óta frank-francia uralom alatt állt, nem sokkal nápolyi trónra kerülését követően sikerült megszereznie az Anjou uralkodónak. A terület stratégiai fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni, hiszen egyértelműen a balkáni jelenlét és a konstantinápolyi ambíciók egyik kulcsa volt. I. Károly a helyi *baillik*, *provisorok*, kapitányok, pénzverőkamarák élén álló *magisterek*, marsallok (hadseregparancsnok), *connétable-ok* (diplomáciai funkció!) stb. kinevezésénél Villehardouin Vilmos herceg haláláig (1278) rendkívül tapintatosnak mutatkozott. Azt követően viszont egyre inkább kibontakozott önálló elképzelése a hercegség tisztviselőinek utánpótlásáról. Fontos volt, hogy nagy számban alkalmazott helyi nemeseket és franciákat. Emellett az itáliai királyságból és Itália északi területeiről is hívtak igazgatási szereplőket, sőt Franciaországból is kerültek Moreába tisztviselők, ugyanakkor Anjou, a legtávolabbi tartomány nem szerepel a listákon. Mindenképp megállapítható azonban, hogy I. Károly országai területét egy nagy egészként kezelte, ahol funkcionáriusai számos esetben felcserélhetők és átirányíthatók voltak.

Az Anjou adminisztráció egyik kulcs-eleme volt a várak és más *domusok* elosztása is, mely egy sajátos pozíciót hívott életre Szicíliában. A „várvagyon-kincstárnok” (*expensores castrorum*) hosszú ideig nehezen definiálható, periférikusnak tekintett pozíció volt, ezúttal Domenico Matteo Frisone (Teramo) igyekezett tisztázni helyzetüket, származásukat és társadalmi helyüket. Alapvető fontosságú tanulmánya rámutat a királyi vagy onelosztók helyi toborzási anomáliáira éppúgy, mint feladataik gyakorlati jelentőségére. Mindezek mellett Serena Morelli (Campania) a dél-itáliai adóztatás rendszerét és működését vizsgálja Bölcs Róbert

halálától (1343) az Anjou-korszak végéig (1442). Az I. Károlyhoz köthető fiskális adminisztráció szigorú rendje és szociális háttere a 14. század közepén részint a pestis miatt kezdett megváltozni. Új családok megerősödése új gyakorlatot hozott az udvarral való kommunikációban is: a pénzügyi centralizáció mellett bőséges adataink vannak a helyi családok pozíciószerezésére és alkuképességük látványos javulására.

A kötet külön fejezetbe sorolja a hatalom és hatalommegosztás képi és anyagi formáit vizsgáló tanulmányokat, melyet Alfredo M. Santoro (Salerno) összehasonlító vizsgálata indít. Többször hangsúlyozott tézisnek számít, hogy a hatalomváltással a várak (és elosztásuk) szerepe felértékelődött, a nehezen járható hegyi utak, a partok és a kikötők ellenőrzése I. Károly szemében egy egységet képező *territorium* védelmét szolgálta. Santoro a legújabb kutatási eredményeket bevonva alapvetően Salerno és Nápoly emblematisztikus erődítéseit és építkezéseit tekinti át az első Anjouk idejéből, kiemelve, hogy a francia minták mindkét helyen erősek maradtak.

Aix-en-Provence-i régészek egy csoportja egy provence-i nemesi család, a Bauxk reprezentációs emlékeinek egyik legsajátosabbikát, egy templomi halotti emlékmű lehetséges összefüggéseit vizsgálja. Az építmény sajnos a forradalom alatt elpusztult; ám Andreas Hatmann-Virnich, Marie-Pierre Bonetti, Heike Hansen és Nathalie Molina CNRS kutatók a 12. századi alapítású silvacane-i ciszterci apátság régészeti-műemléki anyagát és korábbi ábrázolásokat tanulmányozva arra a következtetésre jutottak, hogy a család, mely az alapítástól kezdve nagy szerepet töltött be az apátság életében, tudatosan választotta temetkezési helyéül Silvacane-t. A 13. század végi, valószínűsíthetően helyi mesterek által készített halotti emlékművük pedig pontosan követi a korábbi provence-i grófok, különösen II. Alfonz (1196–1209) halotti síremlékének (Aix-en-Provence) kidolgozását. Ez utóbbi szál meglátásunk szerint azért is érdekes, mert Alfonzot,

aki 1209 februárjában nővérét, Imre magyar király özvegyét, Konstanciát kísérte Szicíliába, hirtelen halálát követően először Pálermóban temették el, majd csak később került vissza Provence-ba, és nyerte el végső nyughelyét az aix-i johanniták templomában. Az újonnan érkezett Anjoukkal is jó kapcsolatot ápoló Bauxk a rendkívül hasonló síremlékekkel mindenki számára világossá tették, hogy helyük van Provence legtekintélyesebb családjai között.

A Baux család Anjoukkal létesített szoros kapcsolatát hirdeti egy másik, az észak-itáliai Astiban található síremlék is. Ezt már Matteo Ferrari (Paris), Riccardo Rao (Bergamo) és Pierluigi Terenzi (Firenze) olasz nyelvű tanulmányából tudhatjuk, amely az Anjouk itáliai (mégpedig észak- és közép-itáliai) városokban kifejtett propagandájának és politikai befolyásának emlékeit vizsgálja. A tanulmány a heraldikai szimbólumok mellett az uralkodóábrázolások, falfestmények és különböző plasztikák üzenetét igyekszik értelmezni, beemelve a vizsgálati körbe a pecséteket, síremlékeket is, illetve az Anjouk hűbérúri és politikai jelenlétének legkülönbözőbb szimbolikus és konkrét megnyilvánulásait Piemont, Lombardia és Toscana városáiban.

A fentieket jól kiegészíti Laurent Hablot (Paris) tanulmánya az Anjouk politikai egyesítő törekvéseinek heraldikai eszközeiről. Egy alapvetően szórt területi egységekből álló politikai egység koherenciáját értelemszerűen legfőképp az uralkodót adó dinasztia teremtheti meg. Ennek egyik hatékony eszköze a címeradományozás, mely épp a 13. századtól terjedt el Európa-szerte. Hablot felhívja a figyelmet, hogy a címeradományozás mögött összetett tartalom figyelhető meg, amely fegyvertestvériséget, közös szolgálatot, a hősiesség jutalmazását és örökített hős kultuszokat egyaránt jelenthet. Mindez együtt járhat például városok esetében a királyi zászló és más királyi jelvények használatának engedélyezésével. Hablot Anjou Károlytól Renéig (1264–1480) terjedően alapos analitikus inventáriumot is ad az Anjou

uralkodók ide vonatkozó címeradományai-
ból a néhány franciaországi és a bőséges Itá-
liai esetekre koncentrálna, de ezek mellett ki-
tér Magyarországra és Nagy Lajos szerepére
is.

Dél-Itáliát illetően jól ismert, hogy az
Anjouk igyekeztek elegáns udvart fenntar-
tani maguk körül, aminek egyik leglátványo-
sabb korszaka Bölcs Róbert uralkodásának
idejére (1309–1343) esik. Pierluigi Leone de
Castris (Napoli) egy sor korábbi munkájára
és az Anjouk kancelláriai irataira támasz-
kodva vizsgálja a nápolyi udvarban foglal-
koztatott kézművesek, mesterek és művé-
szek helyzetét I. Károlytól Róbert korszakáig
(1265–1343). Feltűnő, hogy a művészek és
kézműves mesterek tudatosan egyfajta
„funkcionáriusként”, azaz hivatalviselőként
jelennek meg a forrásokban, amelyekből ki-
derül, hogy havi fizetést, házat és a hűbéri vi-
lágból átvett tiszteletbeli címeket kaptak. Ez-
által az építésszek, festők, szobrászok, ötvö-
sök az udvar szerves részének érezhették
magukat, szolgálatuk és hűségük az Anjouk
számára fontos tényező volt.

Terjedelmes tanulmányban foglalkozik
Gianvito Campobasso (Freiburg) az Anjouk
balkáni kapcsolataival és azok albániai hatá-
saival. A kérdés azért is fontos, mert a terület
jól érzékelhetően találkozási zóna: a bizánci
görög befolyás és művészeti örökség és az
Anjouk által hozott nyugati elemek adódtak
itt össze. Mindezek ellenére a kutatások
hosszú ideig nemigen foglalkoztak Albánia
nyugati kapcsolataival, e téren azonban az
utóbbi években alapos változás történt. A ta-
nulmányban gazdag képanyag segítségével
követhetjük az Anjouk által küldött családok
jelenlétére utaló művészeti, heraldikai emlé-
keket. A szerteágazó ismeretek ugyan a re-
cenzens számára néha idejétmúlt vagy Albá-
nia kapcsán legalábbis mindenképp újra de-
finiálandó értelmezési keretbe illeszkednek
(feudális rendszer, feudális osztály, a feu-
dalitás meghonosítása), ám mindez cseppet
sem von le a gazdag forrásanyagot felhasz-
náló tanulmány megállapításainak jelentő-
ségéből.

A tanulmánykötet az Anjouk államainak
modelljeit vizsgálva külön kitér a nemesi és
egyházi mintákra. Sylvie Pollastri (Bari) en-
nek keretében azt a kérdést teszi fel, hogy az
államfogalom és a közügyek Anjou értelme-
zései a 13. századtól milyen mértékben tá-
maszkodtak a hűbériségre Dél-Itáliában.
A kérdés tágabb kontextusban is releváns:
létezhet-e olyan eset, amelyben a radikáli-
sabb értelmezésekben „államgyilkos” hűbé-
riség mégiscsak egy jól működő állami rend
alapjait biztosítja? Pollastri elemzéséből ki-
derül, hogy az Anjouk Dél-Itáliában épp ezt
a modellt érvényesítették, és a nagy törést je-
lentő szicíliai vecsernye (1282) után a konti-
nensre visszaszorult Anjou uralom a helyi és
a távolabbról hozott családok folyamatos ju-
talmazása, megerősítése (vagy ahogy a helyi
források említik: kompenzációja) révén mű-
ködőképes helyi sejteket hozott létre, ame-
lyek hierarchikus rendbe állítva egy sor ál-
lami funkciót átvettek, az igazságszolgálda-
tástól, a hadseregállításon át az adóztatásig.
Mindez természetesen a gazdasági javakban
és jogosítványokban való részesedést is je-
lentette, így pedig az említett sejtek, legin-
kább a kis grófságok a városok mellett önálló
udvarokká, politikai-társadalmi sejtekké
váltak. A korona adta az egységet, a tekin-
télyt és paradox módon az elkülönülés ga-
ranciáit, míg cserébe nem kért mást, csak
hűséget és békét, amit a helyi vagy helybe ül-
tetett nemesség több generáción keresztül, a
pestis, a magyar hadjáratok (Nagy Lajos), a
trónharcok (1383–1385, 1405–1410) ellenére
fenntartott. A Ruffók, Sanseverinók, Ga-
tanik, Baux-k, Orsinik, Lauriák pedig hosz-
szú távon stabil támaszai maradtak az An-
jouk államának, biztosítva ezzel továbbélé-
süket.

Hasonló témát választott Henri Bresc
(Paris), amikor Szicília sajátos államiségét
elemzi. Tanulmánya a normann berendezke-
déstől a Hohenstauf modellen át a rövidebb
(Szicíliában csak 1282-ig tartó) Anjou-periód-
uson át az aragón korszakig ível. Szicíliában
egyrészt jól megfigyelhető a görög-bizánci
örökség hatása, amelyre támaszkodva a 12.

században a fejedelmi hatalom szakrális jellege írásban is rögzült. Emellett nagyon korán (13. század) megjelent a Korona elvont, személytelen, a király személye fölé rendelt fogalma. Ezt egészíti ki a Palota mint jogi műhely, az igen erős hűbéri fegyelem, az Anjouk 1270-ben keletkezett, birtokokra és jogosítványokra vonatkozó összeírása, valamint a királyi birtokok erős szerepe, elidegeníthetlensége és markáns területisége. Ez utóbbiakat tehát osztani, örökíteni sem lehet, de egyciklusú apanaszt képezhettek. Bresc felhívja a figyelmet arra, hogy ilyen körülmények között komolyabb (városi és egyéb) autonómiákra sem lehet számítani, mégis kimutatható egy feltűnő töréspont a szicíliai modellben: Az Anjouk uralma bizonyos tekintetben tökélyre fejlesztette a bő egy évszázada erősödő királyi adminisztrációt. Az Anjouk ugyan megbuktak, de államuk és az addig több rendszer alatt pozíciót nyert családok kibírták a későbbi beháborús időket.

Egészen más körülmények közé került az Anjou fejedelem a 15. század második harmadától Lotaringiában és a szomszédos Bar hercegségben. Léonard Duphant (Metz) tanulmányában rámutat a határvidéki tartományok igen összetett igazgatási rendjére. Ha államot keresünk, az adóztatás terén például René elért egy Capeting-modellhez hasonló hatékony és rendszeres, többé-kevésbé akadálytalan fiskális rendet. A hadsereg működtetése terén viszont visszatérünk a hűbéri világ rendjébe: a herceg csak a nemesiséggel kötött különalkuk és egy sor kötelező kompenzáció révén számíthatott komolyabb hadseregre. Ami pedig az igazságszolgáltatást illeti, annak már térképi ábrázolása is erősen töredezett. Duphant a fiatalon elhunyt Christoph Rivière kutatásai nyomán a fellebbviteli körzeteket próbálja összerakni, nagyon tanulságos eredményre jutva: van, ahol a hercegig végigfut egy fellebbviteli eljárás, van, ahol ezt a saint-michieli törvényt napok biztosítják, van, ahol a párizsi Parlament a fellebbvitel végállomása, és akad, ahol a herceg is csak első fokon illetékes, mert

császári területen vagyunk. Mindehhez társul még Metz, Toul és Verdun püspöksége, ami pedig német mintára teljes önállóságot élvezett. Ha ezen a keleti határvidéken államot keresünk, csak igen lassú fejlődésről és befejezetlen területiségről beszélhetünk tehát. Az Anjou hercegnek (René) pedig bizonyos mértékben el kell fogadnia a korabeli német gyakorlatot: ha hatalomra akarsz jutni, el kell adósodnod, ha maradni is akarsz, akkor pedig birtokaid egy részét is el kell zálogosítanod.

Az Anjouk kormányzásának helyi támaszait vizsgálva, Jean-Michel Matz (†, Angers) az anjoui Beauvau család pályáját kísérte végig a 14. század végétől egy kerek évszázadon át. A Beauvau-k egyik legkiemelkedőbb alakja, Bertrand kitűnő példa arra, hogy Anjouban is megfigyelhető az, amit néhány tanulmány feljebb Lotaringiában is láttunk: a hercegi és a királyi szolgálat nem zárja ki egymást, sőt egymásra épülő elemekre alapozva válhat valaki igazán meghatározó személyiséggé. Bertrand René udvarnagyként, angers-i várkapitányként és a hercegi tanács elnökéként a százéves háború végére kulcsszerepet vállalt Normandia visszaszerzésében, touraine-i bailli-ként pedig a Loire-vidék királyi igazgatásában. Matz a gazdag életpálya bemutatása mellett Bertrand de Beauvau vallásos gyakorlatára összpontosít, megvizsgálva az általa épített várak kápolnáit, azok különböző szentábrázolásait éppúgy, mint adományozási és karitatív gyakorlatát, végrendeletének kegyességre és lelkiekre összpontosító részeit. Ezek alapján egy mélyen vallásos, hercegi és királyi szolgálatban megerősödött főméltság képét láthatjuk, aki ráadásul a család másik ágaihoz hasonlóan Angers-ban egy koldulórendi közösségben jelölte ki végső nyughelyét. Míg azonban a család másik két ága a ferencesek és a domonkosok mellett döntött, addig Bertrand tudatosan választotta magának és családjának az ágostonrendi remeték házáat.

Más forrásbázisról indulva, de hasonló vizsgálatot végzett Marie-Madeleine de Cévens (Rennes), a magyar Himfy Benedek

vallásos kötődéseit kutatva. Nagy Lajos fontos emberének, tisztviselőjének, diplomatájának életútja alkalmasnak mutatkozik egy szélesebb kontextusú összehasonlításra is. Az írás abból a szempontból is hiánypótlónak tekinthető, hogy a magyar nemesség vallásosságáról az utóbbi időkben több szerző tollából is napvilágot láttak komolyabb elemzések, ám ezek egy későbbi periódust: a 15. századot, illetve a Jagelló-kort érintik. E tekintetben tehát fontos előzményeket érint de Cévens kutatása, melynek alapkérdése az, hogy Himfy Benedek vallásos gyakorlata (szentföldi zárandoklat terve, pápákkal való közvetlen levelezés, ágostonrendi remetékkel, karthauziakkal való kapcsolat a nagyobb koldulórendek mellett etc.) háttérben általános kortünet figyelhető-e meg, vagy az inkább az Anjou uralkodók eminens hivatalnokainak sajátos politikai-vallási kultúráját tükrözi. A francia kutató egyértelműen ez utóbbi felé hajlik, kiemelve, hogy a magyarországi gyakorlatban korántsem elterjedt a koldulórendekhez való olyan fajta erős kötődés, amit például Jean-Michel Matz tanulmányában Anjou kapcsán nyomon követhetünk. Több jel (adományozási gyakorlat, temetkezési hely kiválasztása) is arról árulkodik továbbá, hogy Himfy számára a koldulórendekkel fenntartott kapcsolat mégis igen fontos maradt. Ebben pedig a szerző többek között a királyi példa (*imitatio regis*) markáns hatását látja.

Szintén magyarországi kérdéseket boncolgat Kiss Gergely (Pécs) I. Károly (Róbert) korának klérusával foglalkozó tanulmányában. Írásának alapkérdése az, hogy tekinthetünk-e a 14. század elején az egyháziakra mint kormányzati szereplőkre, illetve esetükben megfigyelhető-e bármiféle politikai identitás. Mondanivalóját Kiss alapvetően két mozzanat, az 1318-as főpapi szövetség és a két évtizeddel későbbi 1338-as egyházi tiltakozás és panaszlevél köre építi. Jól látható, hogy az első egy politikailag még instabil korszakhoz kötődik, melyben az egyháziak, élükön az esztergomi érsekkel, nemcsak kiváltságait, de birtokaikat is féltik, részben

a kontroll nélküli politikai harcoktól, részben a király és néhány tartományúr külön megállapodásaitól. A nyilvánvaló egyházi támogatás ellenére tehát itt a magyarországi főpapok megkerülték Károly Róbertet, és önálló kezdeményezést tettek, ami egyértelműen korporatív, rendi jegyeket mutat. Ugyanakkor, ahogy arra Kiss Gergely rámutat, mindez nem befolyásolta döntően I. Károly Róbert egyházpolitikáját. Szintén korlátozott sikert könyvelhetett el a klérus, amikor 1338-ban a királyt megkerülve, közvetlenül a Szentszéknél tett panaszt az egyházi jogok és előjogok megsértése miatt. Itt már egy másik, szinte teljesen új generációról beszélhetünk, amelynek támogatottsága az érsekek hiányában korlátozottabb volt. Mindezek ugyanakkor a szerző szerint sem cáfolják az egyházi jelenlét és az egyházi gyűlések politikai szerepét a kormányzat egyes területein és a korai rendiség lassú továbbépülésében.

Más szempontú elemzésben a királyné adminisztratív és politikai szerepét vizsgálja Cristina Andenna (Dresden). Az olasz nyelvű tanulmány kiindulópontja Sancha, Bölcs Róbert feleségének 1338–1339-es, *Magna Curiát* érintő reformja. A királyné intézkedései az udvari tisztviselők számának csökkentését, hierarchiájuk, feladataik világosabb rögzítését, egyben hatékonyabb iratkezelést és megőrzést eredményeztek. Jól látható, hogy a királyné az Anjou udvarban fontos, autonóm szereplő volt, önálló jövedelemmel és tisztviselői karral. Mindez ugyanakkor nem függetleníthető az előzményektől, a királynéhoz rendelt szerepkörök már II. Károly felesége, Magyarországi Mária (V. István leánya) idején is egyre több ponton felbukkannak a forrásainkban. Mindez pedig párhuzamba állítható a kasztíliai, aragón udvarokban megfigyelhető királynéi hatalom (*reginale Herrschaft*) valós megerősödésével.

A kötet tanulmányait Maryvonne Miquel, Thierry Pécout és Anne Tchounikine (Lyon, Saint-Étienne, Lyon) beszámolója zárja, bemutatva az ANR Europe prog-

ramon belüli prozopográfiai adatbázis 2018-as állását. A számos ország kutatói által készített digitalizált és sokoldalúan használható és kereshető adatbázis a bő három évszázadra terjedő anyagból (1210–1539) valószínűleg információkat gyűjti össze. A munka több mint 2800, Anjou országokhoz kötődő tisztviselő több mint 4100 hivatalát jeleníti meg és írja le, és ezáltal kitűnő alapot jelent a további kutatások számára is.

Zárszavában Thierry Pécout, aki egyben az igényesen összeállított kötet szerkesztője is, kiemeli, hogy a tanulmányok nem töreksenek nem létező összefüggéseket felmutatni, de aprólékos vizsgálataikkal igen hasz-

nosak az egyes területi egységek közti kommunikáció, mozgás és kohéziós tényezők felderítéséhez, egyúttal képesek ezek határait is érzékelhetővé tenni. Jól kimutatható ugyanakkor egy politikai terület, egy hivatalnokkar megformálódása és felemelkedése. Az Anjou-kutatás újabb szintre lépett tehát, amit a kötet esztétikai és tartalmi szempontból is kifejez. Helyi kérdések kutatóinak igen értékes részleteket ad közre, de a középkori dinasztikus államok fejlődésének megértéséhez is szívből ajánljuk.

GÁLFFY LÁSZLÓ